

EDITORIAL

Dumugon sa protesta ang kurakot ug pasistang si Duterte

Daw giliyukan nga demonyo si Duterte atubangan sa malukpanong nag-dilaab nga kasuko sa katawhan nga gisugnuran sa makasisilag nga dagkung kaso sa korapsyon taliwala sa pandemya, krisis sa ekonomiya ug kaylap nga pag-antus sa masa. Ginatay-og ang trono sa naghari-haring tirano sa naghulgang krisis sa pulitika nga mamahimong muulbo sa nagkaduul nga panahon. Kinahanglang sakmiton sa katawhang Pilipino ang nagatunhay nga krisis pinaagi sa pagbwelo sa ilang mga pakigbisog alang sa demokrasya batok sa korap, terorista, ug tiranikong rehimen.

Nagkagidlay na ang karatulang "anti-korapsyon" ni Duterte. Nabutyag na kung paunsa niya kini gigamit sa milabayng lima ka tuig aron tabunan ug itago ang sistematiko ug dinagkung pagpangawat, pagkawaw ug paghakop sa rekurso ug bahandi sa katawhan. Sa gipagula nga pasiu-nang taho sa Commission on Audit (COA) ug imbestigasyon sa Senado, nabutyag ang direktang pagkalam-bigit mismo ni Duterte ug sa iyang mga alipures sa mga anomalya.

Giabuso ni Duterte ang gahum taliwala sa kaylap nga krisis panglawas. Nabutyag nga gipangwartahan niya ang pandemya sa paggamit sa

kwarta sa katawhan aron ipalit sa hila-bihan ka mahal nga mga *face mask*, *face shield* ug *personal protective equipment* (PPE) gikan sa gipaburan niyang kadudahang kumpanyang Chinese. Lagmit nga susama ka daku o mas daku pang mga anomalya ang mabisto sa mga giatangang imbestigasyon sa Senado ug COA.

Ang korapsyon ilalum sa gub-yerno ni Duterte ang usa sa dakung hinungdan sa grabeng kapalpak sa pagdumala atubangan sa padayon nga pagpangdaut sa pandemyang Covid-19 sa nasud. Giuna pa ni Duterte ug sa iyang mga kakunsabo ang ilang mga balsa kaysa hatagag

prayoridad ang pagpakusog sa kapasidad sa nasud nga atubangan ang grabeng krisis panglawas. Samtang nagpakatagbaw si Duterte ug mga burukratang kapitalista sa pagkurakot ug pag-usik-usik sa kwarta sa katawhan, wala usay susama ang pag-antus sa katawhan sa pabug-at nga mga *lockdown*, kakulang sa *mass testing*, *contact tracing* ug mga ospital ug pasilidad medikal, langan kaayong pagbakuna, pagpasagad sa mga nars ug uban pang mamumuo sa panglawas, malukpanong disempleyo, pagkawala sa trabaho ug panginabuhian ug sa mumho lang nga ekonomikanhong ayuda.

Tungod sa pagpasagad ug kapalpak sa pagdumala, labaw pang migrabe ang pandemya sa nasud. Giangkong mismo sa mga upisyal ni Duterte nga dili epektibo ang mga *lockdown*, apan dili para buhaton ang angayang pagpakusog sa sistemang panglawas, kundi para molikay lang sa responsibilidad nga manghatag og ayu-

da sa katawhan. Seguradong mapak-
yas ang pagahimuong "granular
lockdown" o lokalisdong *lockdown*
atubangan sa paspas nga pagkuya-
nap sa sakit ug kulang kaayong *mass*
testing ug *contact tracing*. Ang pag-
sangko sa kapinkun-kulang 20,000
ka bag-ong kaso kada adlaw posib-
leng mosaka pa sa umalabot nga mga
semana. Puno na kaayo ang mga osp-
ital ug daghang adunay sakit, ga-
was pa sa Covid-19, ang wala na na-
hatagan og atensyong medikal.

Kadungan sa paggrabe sa pan-
demya, migrabe usab ang pagpa-
numpo ug kabangis batok sa katawh-
han. Padayon ang kampanya sa mga
pagpatay sa mga lider ug mga aktibo
sa mga pakigbisog sa masa, ingon-
man ang mga pag-aresto, pagkaso,
paghadlok, *red-tagging* ug "pagpa-
surender" sa mga tawong mibarog
batok sa pasistang rehimen. Walay
pugong ang pag-usik-usik sa binil-
yong piso sa pagpanghulog og bom-
ba, pagpanganyon, istraping ug di-
nagkung operasyong militar sa ka-
banikanhan nga nagsabwag og tero-
rismo sa masang mag-uuma.

Taliwala sa pandemya ug krisis,

wala nay kasudlan ang nag-alimpuyo
nga kasuko sa katawhang Pilipino sa
rehimeng Duterte. Labaw pang pag-
pamakak ug pagpanglingla, pagpama-
likas ug pagpamig-ot ang tubag ni Du-
terte aron manipulahon ang sentim-
yento ug panglantaw sa mga Pilipino.
Apan wala nay epekto ang maong es-
tilo ni Duterte aron makuha ang su-
porta sa katawhan tungod kay nabut-
yag na nga pangtabil lamang kini sa
iyang ginahimong pagpaaduhan ug
pagsakmit sa mas daku pang gahum.

Tungod sa tinguha ni Duterte
nga magpabilin sa poder lapas sa
2022 ug sementuhon sa Malacañang
ang iyang dinastiya, mihinay ang su-
porta bisan sa iyang mga kaalyado sa
mga Marcos ug Arroyo. Nag-iya-ya
sila og maniobra karon aron ipwesto
ang ilang mga paksyon sa umalabot
nga eleksyon. Nagkasiaksaik bisan
ang kaugalingon niining partidong
PDP-Laban tungod sa pagpanghi-
ngusog ni Duterte nga modagan isip
bise presidente, nga ginagamit usab
niya isip bintaha aron makakuha og
mas dakung ganansya sa pulitika.

Pulitikanhong krisis ang naghul-
gang moulbo atubangan sa pagkap-

yot ni Duterte sa poder taliwala sa
pandemya, pagguba sa ekonomiya
ug panginabuhian sa masa, ug pag-
kabutyag sa dinagkung korapsyon
ilalum sa iyang rehimen. Miigting
ang kontradiksiyon sulod sa nagh-
aring hut-ong ug tali sa pasistang re-
himen ug katawhan nga posibleng
hinungdan sa dinagkung panagbangi
ayha pa mag-eleksyon. Atubangan
sa mga maniobra ni Duterte, nagka-
daghan usab ang mga pwersa nga
nag-abli sa posibilidad sa pagtapos
sa paghari sa tiraniya bisan ayha
ang eleksyon sa umalabot nga tuig.

Pabor ang maong kahimtang
aron labaw pang iasdang ang mga
pagsukol sa masa ug ang pakigbisog
para tapuson ang tiranikong rehi-
men ni Duterte. Labaw pang mikay-
lap ug milig-on ang lapad nga nag-
kahiusang prenteng anti-Duterte sa
pagdaghan sa mga pwersa ug per-
sonalidad nga natukmod nga moba-
rog ug dayag nga kontrahon ang ko-
rapsyon ug kapalpak sa nagharing
pasistang rehimen.

Kinahanglang sakmiton sa ka-
tawhang Pilipino ang kahimtang
aron subsub nga iasdang ang ilang
mga pakigbisog alang sa ilang kaa-
yuhan ug mga katungod. Kinahang-
lang hiusahon ang kusog sa katawh-
han sa mga pabrika, mga ospital ug
upisina, mga kampus ug komunidad,
ug ipataas ang ilang kahimatngon
ug determinasyong mosukol pinaagi
sa mga pagtuon, panagtigum ug
asembliya. Padagaydayon ang mga
protesta ngadto sa higanteng baha
sa nagdilaab nga kasuko sa gatasan
ka liboang katawhan sa kadalanan.

Isumpay ang mga pakigbisog sa
kasyudaran sa mga pakigbisog sa
kabanikanhan ug ipalanog ang sing-
git sa masang mag-uuma alang sa
yuta ug katungod atubangan sa da-
yag nga pagpangdaut sa brutal nga
pagpanumpo sa militar ug pulis.

Kadungan niini, kinahanglang pa-
subsubon sa Bagong Hukbong Bayan
ang mga taktikal nga opensiba ug
puntingon ang pinakalunod-patay nga
pasistang mga kriminal. Ipadahunog
sa tibuok nasud ang mga armadong
kadaugan isip sinyales sa pagpahugno
sa demonyo nga si Duterte. AB

ANG Bayan Bolyum LII Ihap 17 Setyembre 7, 2021 Ang Ang Bayan ginapagawas sa pinulongang Pilipino, Bisaya, Iloco, Hiligaynon, Waray, Ingles ug Espanyol. Nagadawat ang Ang Bayan og mga kontribusyon sa porma sa mga artikulo ug balita. Ginaawhag usab ang mga tigbasa nga magpadangat og mga puna ug rekomendasyon sa pagpalambo sa atong mantalaan. @prwc_info fb.com/editorsofAB cppinformationbureau@gmail.com	Unod Editorial: Dumugon sa protesta ang kurakot ug pasistang si Duterte 1 4 ka opensiba sa BHB sa Samar 3 Mga martir sa Samar ug Negros, giparangalan 3 50 ka kabatan-onan, misampa sa KM-EV 3 Mga bayaning dehado 4 Mga protesta sa katawhan 4 Nangalisngaw nga korapsyon ni Duterte 5 Pondo giusik-usikan sa kontra-insurhensiya 5 Mga Palaweano, gihikawan og ayuda 6 Lider-mag-uuma sa Bukidnon, girakrakan 6 Abugado, aktibista, gipatay 6 Sa mubong pagkasulti 7 Pagsukol sa i-Kalinga sa mga dam 8 Kinsay makakat-on sa eskwelahang sirado? 9 Masulub-on sa kamahal sa utan 10 Pait sa pagtanum og ampalaya 10
Ang Ang Bayan ginamantala duha ka hugna matag bulan sa Komite Sentral sa Partido Komunista ng Pilipinas	

4 ka opensiba sa Samar, gilunsad sa BHB

Magkasunod nga armadong aksyon ang gilunsad sa mga yunit sa Bagong Hukbong Bayan (BHB) sa Samar niadtong Agosto.

Sa Northern Samar, duha ka elemento sa Civilian Armed Forces Geographical Unit (CAFGU) ang napatay sa Barangay Happy Valley, San Isidro niadtong Agosto 21. Sa parehong adlaw, usa ka sundalo sa 43rd IB ang napatay sa panagsangka sa Barangay Palanit.

Ayha niini, usa ka pulis ang napatay sa panagsangka niadtong Agosto 19 sa Barangay Geparayan, Silvino Lobos. Sa Las Navas niad-

tong Agosto 17, giisnaysa sa mga Pulang manggugubat ang nag-operasyong mga elemento sa 20th IB sa Barangay Epaw. Napatay dinhi ang usa ka sundalo ug napalayas ang yunit militar sa erya human ang duha ka adlaw.

Usa ka operasyong haras ang gilunsad sa BHB-Western Samar (Arnulfo Ortiz Command) batok sa 7-katawong yunit sa 63rd IB sa Sityo Burabod, Barangay Mabini, Basey,

Western Samar niadtong Agosto 7.

Sa Negros Oriental, napatay ang duha ka upisyal ug usa ka elemento sa CAFGU sa mga operasyong partisano sa BHB-Central Negros (Leonardo Panaligan Command). Nakumpiska kanila ang usa ka pistolang Ingram ug mga bala. Gilunsad ang unang operasyon sa Barangay Trinidad, Guihulngan City niadtong Agosto 18 samtang ang duha pang aksyong militar gilunsad niadtong Setyembre 2 ug 3 sa Barangay Pinukawan, Vallehermoso ug Barangay Nasunggan, La Libertad. **AB**

Mga martir sa Samar ug Negros, giparangalan

Giparangalan sa Partido Komunista ng Pilipinas ug sa tibuok rebolusyonaryong kalihukan ang mga Pulang manggugubat sa Bagong Hukbong Bayan (BHB) nga nakalas sa Eastern Samar ug Negros Occidental niadtong Agosto samtang mipatuman sa ilang mga rebolusyonaryong gimbuhaton.

Gitawag sa Partido nga "pinakamaayong anak sa katawhan" ang 19 nga nakalas niadtong Agosto 16 sa walay puas nga pagpamomba sa militar sa Barangay Osmeña, Dolores, Eastern Samar. Kabahin ang mga martir sa Dolores sa 50-katawong yunit sa BHB nga nagalunsad og gimbuhaton sa pulitika, ekonomiya ug edukasyon sa masang mag-uuma sa maong erya. Langkob niini ang usa ka tim sa mga medik nga nakatakdang maghatag og treyning ug menor nga operasyon sa usa ka pasyente.

"Dakung kawad-on ang pagkamatay sa mga martir sa Dolores," matud sa Partido. "Apan siguradong daghan pa ang mosulbong aron mohulip kanila isip bag-ong mga Pulang manggugubat sa mabayanhong hukbong bayan."

Giparangalan usab sa Partido si Kerima Lorena Tariman (Ka Ella) nga gidakop ug gipatay sa militar niadtong Agosto 20 sa Barangay Kapitan Ramos, Silay City sa Negros Occidental. Kauban niyang napatay si Joery Dato-on Cocuba (Ka Pabling), usa ka Pulang manggugubat

usab. Sa imbestigasyon sa BHB-Negros, gamay lang ang samad ni Ka Ella dihang madakop siya sa panagsangka apan gipatay gihapon siya sa usa ka sundalo.

Mibuhagay ang mga parangal kang Ka Ella, manggugubat ug kadre sa Partido, nga naila sa iyang mga tula ug sinulat nga naghulagway sa pag-antus, tinguha ug pakigbisog sa masang dinaugdaug. Tibuok kasingkasing ang pag-ila sa BHB-Negros sa mga tampo ni Ka Ella sa armadong rebolusyon sa isla. Naghatag usab og pasidungog ang Makibaka, Kabataang Makabayan ug mga yunit sa BHB ug Women's Protection Units (YPJ) sa Kurdistan.

Gidumdum sa iyang kanhing mga organisasyon ang iyang pagpangulo ayha siya misampa sa BHB. Bantugan siyang magbabalak, manunulat ug aktibista alang sa mga mag-uuma. Usa ka dekada siyang nahimong kabahin sa Unyon ng mga Manggagawa sa Agrikultura. Una siyang naorganisa niadtong estudyante pa siya sa University of the Philippines. **AB**

50 ka kabatan-onan, misampa sa KM-EV

ANAA SA 50 ka kabatan-onang mag-uuma ang nanumpa isip bag-ong mga myembro sa Kabataang Makabayan (KM) sa gilunsad nga kumperensya sa usa ka gerilyang nataran sa Eastern Visayas niadtong Agosto 21.

Sa temang "Kabatan-onan, suportahan ang kalihukang masa sa mga baryo! Sampa sa Bagong Hukbong Bayan! Suklan ang pasismo sa AFP!," naghugpong sila ug gibalikan ang makasaysayanong mga tahas sa sektor sa pagpaaslang sa rebolusyon. Gi-hisgutan sa kumperensya ang mga problema sa sektor sama sa luwas nga pag-abli sa mga eskwelahan ug nagapadayong pagpamig-ot ug pasistang atake sa rehimeng Duterte.

"Walay kaugmaon ang mga kabatan-onan ilalum sa rehimeng Duterte," saysay ni Ka Mori, lider sa balangay sa KM sa baryo. Gipalig-on sa bag-ong mga myembro ang panaghiusa nga batukan ug patigbabawan ang mas bangis nga militarisasyon sa ilang mga komunidad. Nanumpa silang padayon nga latason ang dalan sa pagrebolusyon ug mahimong dili mahubsang atabay sa rebolusyonaryong kalihukan. **AB**

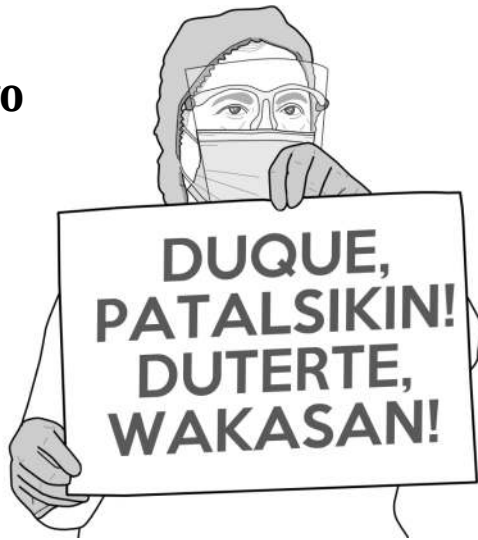
Mga mamumuo sa panglawas

Mga bayaning dehado, gihikawan og benepisyo

Miabot ug nahuman na lang ang Agosto 31, ang 10 ka adlaw nga palugit nga gipangayo sa Department of Health (DOH) apan wala pa gihapon nadawat sa daghang mamumuo sa panglawas ang mga benepisyong angayan kanila. Ang maong mga benepisyo ang hinungdan kung nganong migawas ang mga nars ug uban pang mamumuo sa panglawas sa dili moubos sa 10 ka ospital sa Metro Manila niadtong Agosto 30 ug Setyembre 1. Nagprotesta usab sila atubangan sa upisina sa DOH sa Manila aron iduso ang hinanali nga pagpaluwat sa pwesto sa kalihim niining si Francisco Duque III. Aduna usay aksyong protesta sa Baguio City, Pampanga, Iloilo City, Bacolod City, Samar, Leyte ug Isabela.

Grabe ang kasuko sa mga mamumuo sa panglawas sa sunud-sunod nga pagkabutyag sa wala pagpagawas sa pondo sa usa ka bahin, ug pagbalsa sa kwarta sa katawhan sa pikas bahin. Ang maong mga anomalya tatak na sa palpak nga tubag sa rehimeng Duterte sa pandemya. Lakip sa gihikaw kanila ang *special risk allowance* (SRA) nga anaa sa balaod. Bunga sa mga protesta, napugos ang Department of Budget and Management na magpagawas og ₱311 milyon ug ₱888 milyon niadtong milabayng semana alang sa SRA gikan Disyembre 2020 hangtud Hunyo sa 120,000 ka mamumuo sa panglawas nga direktang nagaatiman sa mga pasyenteng adunay Covid-19.

Duso sa mga unyon sa nars ug uban pa, kinahanglang hatagan og SRA ang tanang mga lambigit sa pag-atiman sa mga pasyenteng may Covid-19 man o wala, lakip ang mga dili medikal nga istap sama sa mga drayber sa ambulansya ug *orderly*. Nag-atubang sila sa peligro sa bayrus asaman sila, unsa-

man ang ilang papel, sa lugar sa ilang trabaho.

Gawas sa SRA, ginaduso usab sa mga mamumuo nga ihatag na ang *hazard pay* ug alawans alang sa transportasyon, pagkaon ug akomodasyon. Sa Jose Reyes Memorial Medical Center, 70% sa nakatakdang badyet (₱39.2 milyon) alang sa alawans sa akomodasyon ug transportasyon gikan Setyembre hangtud Disyembre 2020 ang wala pa nadawat sa mga mamumuo.

Daghan na sa mga mamumuo sa panglawas ang namatay, nagkasakit ug napugos nga mag-resayn o mag-retiro. Apektado niini ang kanhi nang nipis nilang han-ay ug huyang nga sistemang panglawas ilabina atubangan sa paspas nga pagdaghan sa mga kaso sa impeksyon tungod sa Delta baryant.

Kanhi lang milapas na ang kaso sa impeksyon sa Covid-19 sa nasud sa 2 ka milyon. Daghang mga ospital ang nagdeklarang puno na ug dili na modawat og mga pasyente. Sa kapin 33,000 namatay, 103 niini mga mamumuo sa panglawas.

Matud sa Alliance of Health Workers, ayha pa man ang mga protesta gipaningkamutan na nilang makigdayalogo sa DOH apan wala sila gipaminawan sa ahensya. Rason ni Duque, ₱1 bilyon lang daw ang gigahin alang sa ilang benepisyo bisan og ₱59 bilyon ang kinahanglan para dinhi. Mas grabe, walay pondong gigahin alang sa mga mamumuo sa panglawas sa badyet alang sa 2022.

Makatarunganong benepisyo sa Asia Brewery. Nagpiket niadtong Setyembre 1 ang mga mamumuo sa Asia Brewery sa Cabuyao, Laguna aron iduso ang makabuhi nga suhulan ug benepisyo. Kapin walo ka bulan na ang negosasyon sa mga mamumuo ug maneydsment kalabot sa ilang *collective bargaining agreement*. Matud sa mga mamumuo, padayon ang ilang operasyon bisan taliwala sa pandemya apan dehado pa gihapon sila sa kapitalista. Ang Asia Brewery gipanag-iyahan sa kapitalistang si Lucio Tan nga nagdiklارا sa 10.9% (₱6.08 bilyon) pagsaka sa netong kita niadtong 2020.

Ayuda sa tiempo muerto. Kapin 300 ka mamumuong panguma ilalum sa National Federation of Sugar Workers ang nagmartsa padulong sa kapitolyo sa Bacolod City niadtong Agosto 25 aron ipanawagan nga ihatag na ang ayudang nakagahin alang kanila sa panahon sa *tiempo muerto* (panahon nga walay produksyon sa tubo).

Masaker sa Lianga, gidumdum. Nag-ugbok og mga kandila ang mga grupong nanalipud sa tawhanong katungod atubangan sa Commission on Human Rights sa Quezon City niadtong Setyembre 1 isip pagdumdum sa ikaunun nga tuig sa gitawag og Masaker sa Lianga. Wala pa gihapoy nakab-ot nga hustisya ang mga pamilya ni Emerito Samarca, *executive director* sa ALCADDEV ug mga lider-lumad nga silang Juvello Sinzo ug Dionel Campos.

Badyet sa korapsyon, gikundena. Nagprotesta ang lain-laing sektor atubangan sa House of Representatives sa Quezon City niadtong Setyembre 3 aron kundenahon ang korap ug paantus nga gubyernong Duterte. Kadungan ang protesta sa gilunsad nga deliberasyon sa pondong 2022 sa Office of the President. Matud nila, kinahanglang tangtangan ang pondong nakagahin alang sa *pork barrel*, korapsyon ug pagpanumpo.

Nangalisngaw nga korapsyon ni Duterte

Wala na napugngan ni Rodrigo Duterte ang pag-alisngaw sa baho sa iyang rehimen. Sa milabayng mga semana, padayon nga nabutyag ang dagkung kaso sa pagpanghukhuk sa pondo sa pinakasuud niyang alipures ug kasosyong korap nga negosyante.

Sa sinugdanan pa lang, nagmaniobra na si Duterte aron hakupon ang binilyong pondo sa ngalan sa pagsumpo sa Covid-19. Giaprubahan sa sunud-sunurang Kongreso ang Bayanihan 1 nga naghatag kaniya og ₱275 bilyong pondo ug awtoridad nga ipadaplin ang mga proseso sa alokasyon ug pagpalit.

Gituboy ni Duterte sa Department of Budget and Management (DBM) silang Wendell Avisado ug Christopher Lao, mga abugadong direktang nag-alagad kaniya ayha siya nahimong presidente. Gamit ang ilang mga pwesto, dili moubos sa ₱1 bilyon ang gikawat ni Duterte sa pondo sa katawhan sa porma sa sobrang

pagpresyo sa mga *face mask*, *face shield*, *personal protective equipment* (PPE) ug *test kit*. Gitakda pa niya ang pagsuot og *face shield* aron mugnaon ug palungtaron ang *demand* niini.

Sa mando ni Duterte, mipalit ang ahensya og mga *face mask* sa presyong ₱27 kada usa ug *face shield* sa kantidad nga ₱120 bisan og mamahimo kining paliton sa presyong ₱13 ug ₱27 lamang kada lugas. Mipalit usab kini og mga *test kit* sa presyong ₱1,720 kada usa, bisan og aduany mapalit sa presyong ₱925, ug mga PPE sa presyong ₱1,910 bisan og adunay mapalit nga ₱945 kada usa.

Gipaburan sa ahensya ang duha ka kumpanyang Chinese nga nakabase

sa Davao—ang Pharmally Pharmaceutical Corporation ug Philippine Blue Cross Biotech Corporation. Gitukod ang Pharmally niadtong Setyembre 2019 lang ug adunay pasiunang kapital nga ₱260,666 apan gitanyagan kini ni Lao og walo ka kontratang nagkantidad og ₱8.7 bilyon. Nakaangko ang kumpanya og ₱7.5 bilyong kita sa 2020 gikan sa wala niadtong 2019. Midaku usab ang netong kita sa Blue Cross Biotech gikan ₱260,666 niadtong 2019 ngadto sa ₱12.2 milyon sa 2020.

Ang mga tag-iya sa Pharmally nga si Huang Wen Lie ug iyang anak nga si Huang Tzu Yen mga kasosyo ni Michael Yang, usa sa mga esesyal nga tigtambag sa ekonomiya ni Duterte. Mitumaw ang pangalan ni Yang niadtong 2017 dihang ginganlan siya sa usa ka retiradong heneral isip usa ka *drug lord* nga lambigit sa ismagling sa *shabu* sa nasud. **AB**

Pondo giusik-usikan sa kontra-insurhensiya

Usa sa daling masabtan sa gipagula nga taho sa Commission on Audit (COA) ang kriminal nga pagprayoridad sa rehimen Duterte sa sektor sa depensa ug gyera kontra-insurhensiya taliwala sa grabeng krisis panglawas. Gawas sa daku kaayong pondong wala pa nagasto sa militar ug pulis, sunud-sunod nga gibutyag sa COA ang ilegal nga paghakop sa National Task Force to End Local Communist Armed Conflict (NTF-ELCAC) sa minilyong pondo gikan sa ubang sibilyan nga ahensya.

Niadtong ikaduhang semana sa Hulyo, nabutyag ang anomalya sa binilyong pondong gigahin sa Armed Forces of the Philippines (AFP) ug Philippine National Police (PNP) dihang gisaway sa COA ang pakyas nga paggamit niini sa ₱9.4 bilyong pondo alang sa mga kontrata ug proyekto. Gibutyag sa COA nga adunay 41 ka proyekto ang AFP ug PNP nga nagkantidad og ₱6.8 bilyon ang wala nahuman sa takdang panahon, samtang siyam ka projektong militar nga nagkantidad og ₱940.5 milyon ang gisuspinde. Mikabat sa ₱1.7 bilyon ang gunit sa PNP Special Action Force alang sa mga kontratang wala napatuman. Wala napatina-aw sa AFP ug PNP kung asa na ang mga pondo.

Human niini, gikwestyon sa COA ang maanomalyang pag-apruba sa ₱162.9-milyong pondo sa Technical Education and Skills Development Authority (TESDA) ug Department of Interior and Local Government (DILG) alang sa implementasyon sa mga programa sa NTF-ELCAC. Gibutyag sa COA nga mikabat sa ₱160 milyon pondong pang-iskolar ang giaprubahan sa TESDA sa mga rehiyunal nga upisina niini alang sa pagpatuman sa mga programa sa NTF-ELCAC niadtong 2020. Kapin 1/4 sa maong pondo (₱41.95 milyon) ang napadulong sa Davao Region nga balwarte sa mga Duterte. Dugang dinhi ang ₱2.9 milyon sa DILG sa rehiyunal nga upisina niini

sa Mindanao alang usab sa aktibidad sa NTF-ELCAC nga walay nahiuyong dokumentasyon.

Gikwestyon usab sa COA ang maanomalya ug maluhong paggamit sa National Commission on the Indigenous Peoples (NCIP)-Caraga sa kapin ₱1-milyong pondo niini alang sa usa ka "workshop" sa NTF-ELCAC sa Agusan del Norte niadtong Nobyembre 2020. Gipahigayon ang tigum sa usa ka *beach resort* sa Agusan del Norte sa panahong wala pay bakuna ug gibawal ang dinagkung panagtapok. Notoryus ang NCIP sa maluhong pagwaldas sa pondo alang sa mahalong mga *hotel* ug restawran. Niadtong milabayng tuig, nakwestyon na usab ang komisyon sa pagwaldas sa pondo sa mahalong mga *hotel* ug restawran.

Giduso sa COA nga dili mamahimong gamiton sa mga ahensya ang Executive Order 70 nga nagtukod sa NTF-ELCAC aron basta-basta na lang magbalhin sa pondo nga walay bendisyon sa Kongreso. **AB**

Mga Palaweño, gihikawan og ayuda

Nakasinati og kalisud ug gutom ang katawhang Palaweño tungod sa sunud-sunod nga *lockdown* sa prubinsya. Dugang dinhi ang palipudlipud, langan ug dili patas nga sistema sa pagpanghatag sa Special Amelioration Program (SAP) ug uban pang hinabang gikan sa mga ahensya sa reaksyunaryong gubyerno. Gawas sa mga reklamo, tadtad usab sa mga alegasyon sa korpasyon ug paboritismo ang pag-apud-apud.

Sa Brooke's Point, daghang pamilya ang walay nadawat nga bisan unsang ayundang materyal o pinansyal. Rason sa mga upisyal sa barangay, wala sila sa listahan sa benepisyaryo o kaha nakadawat na sila og Pantawid Pamilyang Pilipino Program (4Ps). Gireklamo usab sa mga residente nga mga paryente ug tigsuporta lamang sa kapitan ang nakadawat sa kumpletong ayundang pinansyal.

Sa Rizal, dayag ang diskriminasyon sa katutubong Palaw'an. Nakadawat lamang sila og lima ka salmang bugas bisan tunga sa kaban ug ₱1,500 ang ginahatag sa mga dili

lumad. Ginapatawag pa sa mga sundalo ang mga residente sa usa ka sityo sa mga lumad sa *barangay hall* ug gihadlok nga pagapatyon ang dili mosunod sa patawag tungod mga myembro kuno sila sa Bagong Hukbong Bayan. Pag-abot sa *barangay hall*, gihimong kataw-anan ang mga lumad ug pugos nga gipadula sa lumba nga pagpabuto sa mga balon pinaagi sa paglingkod niini. Nakadawat sa premyong usa ka lugas sa *instant noodles* ang nakadaug.

Sa Quezon, pipila lamang ang nakadawat sa tibuuk ₱8,000 nga ayuda. Samtang nakadawat lamang og ₱1,500-₱2,500 ang uban. Gihi-

kaw usab ang ₱5,000 nga ayuda sa Barangay Isugod. Giobligang usab sa Department of Labor and Employment (DOLE) ang mga residente nga magtrabaho sa barangay bugti sa ayuda. Gipapirma sila sa mga papeles ug gisaarang makadawat og ₱3,200 human ang trabaho. Niadtong Mayo 18, gipalimpyo sila sa kalsada ug gipapas-an og mga *drum* apan Agosto na lang wala pa gihapon silay nadawatan.

Sa Roxas, nagsaad ang DOLE og ₱5,000 ayuda niadtong Pebrero apan hangtud karon wala pa gihapoy nadawatan ang mga residente. Sa tulo ka magkasikbit nga barangay, hangtud pagpapirma lamang sa mga papeles ang gihimo sa ahensya.

Ingon niini usab ang nahitabo niadtong 2020 kung asa duha ka salmon sa bugas, kape, asukal ug duha ka lugas nga sabon lamang ang nakaabot sa mga residente. AB

Lider-mag-uuma sa Bukidnon, girakrakan

NAMATAY SA PATURAGAS nga pagpamusil sa mga elemento sa 89th IB niadtong Agosto 19 si Veneranda Guinanao, myembro sa Amihan National Federation of Peasant Women sa Bukidnon. Nasamdan ang iyang asawa nga si Reynaldo Guinanao ug anak nga si Christian human giistraping ang ilang balay sa Purok 5, Musuan, Maramag, Bukidnon. Parehong myembro sa grupo sa mga mag-uuma sa Buffalo-Tamaraw-Limus (BTL) ang magtiayon. Lider usab sa KASAMA-Bukidnon si Reynaldo. Ang BTL usa ka lokal nga organisasyon sa mga mag-uuma nga nagabatok sa pagpangawakaw ug yuta sa Central Mindanao University. Niadtong 2020, pugos nga gipasurender sa NTF-ELCAC ang mga myembro niini isip mga "Pulang manggugubat."

Sa Misamis Oriental, gipusil patay si Gerald Ral, myembro sa Balingasag Farmers Association ug Hiniusang Mag-uuma sa Blanco sa lungsod sa Lagonglong niadtong Agosto 21. Magdeliber unta siya ug iyang igsoon og saging sa merkado dihang nahitabo ang pagpamusil. Kanhi nang ginapig-ot si Ral sa 58th IB ug ginaakusahang myembro sa Bagong Hukbong Bayan (BHB).

Sa Gamay ug Mapanas, Northern Samar, lima ka mag-uuma ang gipaulanan og bala sa Special Action Force niadtong Agosto 6 ug 15. Gituuhan kuno sa mga pulis nga mga Pulang manggugubat sila.

Sa Sorsogon, iligal nga giaresto ang mag-uumang si Ruel Habitan Escolano, 59, sa Barangay San Pascual, Casiguran niadtong Agosto 20 ug giakusahang myembro sa BHB. Gipasakahan siya og gama-gamang kasong pagpanglugos ug sulayng pagpatay.

Abugado, aktibista, gipatay

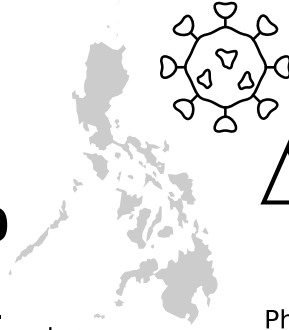
GIAMBUS SA GIDUDAHANG mga armadong ahente sa estado si Atty. Rex Fernandez samtang sakay sa iyang sakyanan sa Banawa, Cebu City niadtong Agosto 26. Si Fernandez ang abugado sa mga tindera sa merkado sa Carbon sa ilang pakigbisog kontra pribatisasyon. Siya usab ang abugado sa mga aktibistang gidakop sa usa ka protesta sa Cebu kontra Anti-Terror Law niadtong Hunyo 2020. Si Fernandez ang ika-57 abugadong gipatay sa panahon ni Duterte.

Patay na dihang nakaplagnan ang usa pa ka aktibistang taga-Cebu. Gipatumaw sa gidudahang ahente sa estado ang patayng lawas ni Elena Tijamo, usa ka mamumuo sa pangkalamboan ug myembro sa Farmers Development Center. Gipagawas nga namatay siya sa usa ka ospital sa Metro Manila tungod sa operasyon sa *goiter*. Gidagit siya niadtong Hunyo 13, 2020 sa iyang balay sa Barangay Kampingganon, Bantayan Island.

22,415

natahong kaso sa impeksyon sa Covid-19

sa usa ka adlaw niadtong Setyembre 6. Pinakataas kini sukad sa pagsugod sa pandemya.

70%

sa mga bag-ong kaso sa Covid-19

sa Pilipinas **resulta sa pagkuyanap sa Delta variant**. Sa 748 nga pasyenteng gieksamen sa Philippine Genome Center sa 13 ka rehiyon niadtong Agosto 27, 516 ang nagpositibo sa maong baryant.

27.9%

ang natahong **tantos sa nagpositibo sa pag-test** sa mokabat **66,225**

pasyenteng gidudahang adunay Covid-19 sa nasud niadtong Agosto 27. Halos **unum ka beses nga mas daku** kini kumpara sa 5% nga tantos sa nagpositibo nga gitakda sa World Health Organization **aron masulitng kontrolado ang pagkuyanap sa bayrus**.

1,038 ka pamilya

sa mga **biktima sa mga pagpamatay** ilalum sa **gyera kontra-droga** sa rehimeng Duterte ang nagsumite sa ilang representasyon sa **International Criminal Court** gikan Hunyo 28 hangtud Agosto 13 aron iduso ang imbestigasyon kalabot **sa mga krimen ni Duterte**.

P133.9 bilyon

ang kitaon sa rehimen

sukad **gipatuman ang paantus nga Train Law** niadtong **2018** nga nagpahamtang og dugang buhis sa konsumo. Pinakadakung bahin niini naggikan sa buhis sa mga produktong petrolyo (P105.7 bilyon), tam-is nga mga ilimnun (P43.4 bilyon), ug *value-added tax* (P29.3 bilyon).

Gikan sa: Ibon Foundation

17,500 o 30%

sa mga *species* sa kahoy ang hapit nang mahurot sa tibuok kalibutan,

440 niini ang aduna nalay nahabiin nga 50 ka punuan. Pinakadaghan (1,788) ang natahong mga kahoy nga hapit nang mahurot sa Brazil tungod sa pag-upaw ug mga sunog nga miugdaw sa dakung bahin sa kalasangan sa Amazon sa milabayng mga tuig.

Sosin Bîrhat

usa ka kumander sa Women's Protection Units (YPJ) sa katawhang Kurds

3 sa 5

ka Pilipino ang nagsulitng mas ubos ang ilang kita karong pandemya.

Matud sa Covid-19 Pulse PH, **40%** kanila ang nagsulitng **tungod kini sa mga restriksyon sa lockdown**, samtang **32%** usab ang nagsulitng napirme nila ang ilang panginabuhian apan **migamay ang ilang kita**.

Gikan sa: United Nations Development Program, Zero Extreme Poverty 2030

nga namartir sa pagpamomba sa Turkish Armed Forces sa Rojava niadtong Agosto 19. Nagsilbi siya sa YPJ Military Council ug nanguna sa armadong pagsukol batok sa interbensyon sa Turkey ug Islamic State sa Northern ug Eastern Syria.

Pagpangdaugdaug ug pagsukol sa mga dam sa i-Kalinga

Dakung hulga sa katawhan sa Kalinga ang 15 ka proyektong *hydropower* nga gitanyag sa siyam ka mga kumpanyang gipanag-iyahan o prente sa dagkung kapitalista. Dili moubos sa tulo dinhi ang makonsiderang higanteng dam nga manginahanglan og *reservoir* nga adunay gitasing 15 metro sa minimum ug adunay kapasidad nga makatigum sa dili moubos sa 3 ka milyong metro-kubikong tubig. Sa kinatibuk-an, plano kuno sa maong mga kumpanya nga magsuplay og 468.43 *megawatt* o 5.4% sa kinatibuk-ang *output* sa Luzon Grid.

Dugay nang ginaduso sa reaksyunaryong estado nga maghatag kuno og kalambuan ang maong mga proyekto ug dili angayang babagan sa mga nasudhong minorya. Gipatataw sa maong rason ang nasudhong pagpangdaugdaug nga ilang nasinati nga dugang sa mga bataan nilang mga problema sama sa kawad-on sa yuta, igong panginabuhian ug pagpahimulos isip mga mamumuo ug mag-uuma.

Sa kaso sa mga i-Kalinga, nag-unang pagaatubangon nila ang pagilog sa mga pribadong kumpanya sa ilang yutang kabilin nga sentro sa ilang panginabuhian, kultura ug kaysaysayan. Bisan dili dayon mapalayas sa lugar, mailog kanila ang yuta tungod kay pagalangubon kini kontrol, operasyon ug imprastruktura sa pribadong mga kumpanya.

Mausab ang naandang sistema sa kinabuhi sa katawhan sa lugar nga pagatukuran sa mga dam. Dili na sila gawasnong makapangisda ug manginabuhi.

Magresulta ang konstruksyon sa mga dam sa malukpanong pagbaha ug pagkaguba sa kinaiyahan. Sa pagusab sa natural nga agos sa tubig, makasinati sa mas bug-at nga pagbaha ang mga komunidad ilabina ang mga baryo nga duul sa Chico ug kasumpay niining mga suba matag adunay kusog nga bagyo.

Magresulta sa pagdahili sa yuta ang mga pagbaha ug ang mismong konstruksyon sa pasilidad alang sa mga proyekto. Dinaghang pagaputlon ang mga kahoy ug tanum nga babag sa pagatukuran sa mga pasili-

dad. Hilabihan nga maapektuhan sa maong mga pasilidad ang mga tanum ug hayop sa Kalinga.

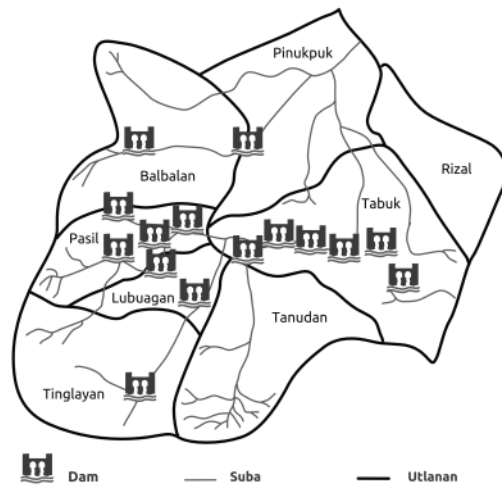
Kaluha sa maong mga proyekto ang pasistang pagpanumpo ug pagpanghadlok sa mga i-Kalinga sa mga kumpanya sa enerhiya ug sa Armed Forces of the Philippines (AFP) nga nag-unang ginagamit aron hasion ug hadlukon ang katawhang nagababag sa mga magun-ubong proyekto. Pananglitan dinhi ang paggwardya sa Charlie Company sa 50th IB sa Chico River Pump Irrigation Project aron siguruhon ang paspas nga pagpatuman sa proyekto.

Walay laing kapadulngan ang mga proyekto kundili etnosidyo sa katawhang i-Kalinga. Walay kaparehong pag-antus sa katawhan bugti sa super-ganansya alang sa pipila ka kapitalista ang dala sa mga proyektong *hydropower*.

Sukwahi sa ginapanghinambog nga ang mga proyektong dam nga magahatag kuno og libreng kuryente sa mga residente, ang maprodyus niining kuryente direktang mapadulong ug ibaligya sa National Power Corporation.

Tanang proyektong *hydropower* gipanag-iyahan sa mga pribadong kumpanya. Pananglitan niini ang Chico Hydropower Project nga gipanag-iyahan ni Enrique Razon Jr., kasosyo si Oscar Violago. Sama sa ubang negosyo, kita ug pribadong serbisyo ang nagtukmod niini.

Mumho ug lumalabay lamang ang mga trabahong pagamugnaon sa mga proyekto. Sa Chico Run-Of-River

Hydropower Project, gibanabanang 2,000 lamang nga mamumuo sa konstruksyon ang temporaryo niining iempleyo ug 19 ka mamumuo alang sa inadlaw-adlaw niining operasyon.

Dugay nang ginapanalipdan sa katawhang i-Kalinga ang ilang mga katungod batok sa pagtukod sa mga dam. Giatubang nila kini sa lain-laing porma sa pagbabag ug pakiglantugi bisan atubangan sa pandemya.

Wala miuyon ang mga apektadong residente nga ihatag sa mga proyekto ang ilang pagtugot o *free, prior, and informed consent* (FPIC). Luyo kini sa grabeng pagpanghasi ug pagpangilad nga gihimo sa mga kumpanya sa enerhiya kakunsaba ang National Commission on the Indigenous Peoples.

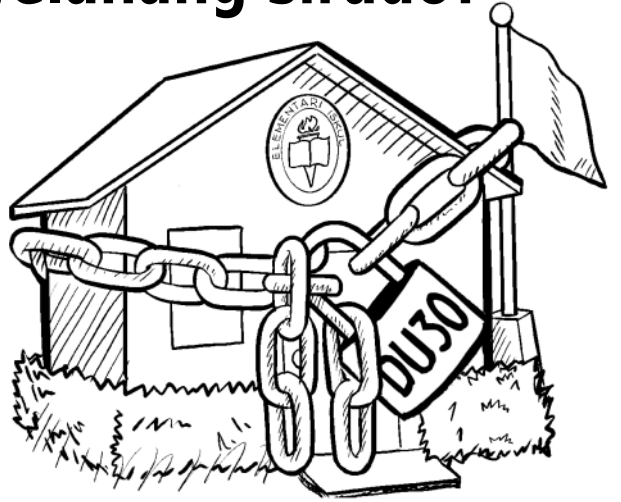
Lakip sa ilang mabayanihong gibabagan ang Upper Tabuk Hydropower Project nga gikan pa niadtong 2008 hangtud karon wala pa nakasugod sa konstruksyon tungod sa kusganong pagbabag sa mga tribu ug katawhang apektado sa proyekto. Ingon niini usab ang kahimtang sa Chico Run-Of-River Hydropower Project nga nagsugod sa pagkuha og FPIC niadtong 2016 ug mahuman na unta niadtong 2019. Nakasuspindi ang proseso sa pagkuha sa FPIC tungod sa pandemyang Covid-19.

Nagpadayon ang panaghiusa ug pagsukol sa mga i-Kalinga atubangan sa pagpamig-ot, pagpanglingla ug pagpanuhol sa mga kumpanya ug mga kakunsabo nga armadong gaway sa estado. Tin-aw ang ilang nagkahiusang singgit: Botad tako losan! **AB**

Kinsay makakat-on sa eskwelahang sirado?

Subling giduso sa Alliance of Concerned Teachers niadtong Setyembre 5 ang pag-abli sa mga klase alang karong tui-ga. Kini human gianunsyo sa Department of Education (DepEd) niadtong Agosto nga magpabilin sa palpak ug paantus nga moda sa *blended learning* ang mga eskwelahan sa umalabot nga Setyembre 13. Subay kini sa dikta ni Rodrigo Duterte nga paabuton usa nga mabakunahan ang tanan sa nasud batak sa Covid-19. Apan sa kahinay sa pagbakuna kung asa 12.51% pa lamang sa populasyon ang nabakunahan, lagmit nga madugay pa ayha makabalik sulod sa mga klasrum ang mga estudyante.

Lakip ang Pilipinas sa nahabiling lima ka nasud sa tibuok kalibutan nga wala pa nakabalik sa inatbangay nga mga klase sukad sa pagsugod ang pandemya. Niini nga panahon, ang mga eskwelahan sa nasud ang pinakadugay nga sirado sa tibuok Asia-Pacific. Niadtong Pebrero, gitaho sa United Nations Children's Fund (Unicef) nga ikatulo ang Pilipinas sa adunay pinakadaghang estudyante nga apektado sa mga siradong eskwelahan. Mokabat sa 25 milyong estudyanteng Pilipino ang nakasirado sa tibuok panahon sa klase gikan Marso 2020.

Gibutyag sa taho sa Unicef ang dautang epekto sa siradong mga eskwelahan. Nag-una na niini ang paghunong sa pagkat-on sa mga estudyante, ilabina sa labing daghan nga walay kapasidad nga mogasto sa pagtuon gawas sa eskwelahan. Gihikaw usab sa daghang estudyante ang nutrisyon nga nakuha nila sa mga "feeding program" sa mga eskwelahan.

Nahimong bulnerable usab sa pagpang-abuso ang mga bata ug kabatan-onan, lakip ang abusong sekswal ug sayong pagkaburos, pagpatrabaho ug pagkalambigit sa bangis nga aktibidad kung dili sila makagawas sa panimalay.

Grabe ang epekto sa mental nga kahimsog sa mga estudyante ang malayo sa ilang mga kaklase ug higala. Matud sa National Center for Mental Health, midaghan ang ihap sa mga kabatan-onang nakasinati og *stress* tungod sa mga leksyon ug pagkapriso sa balay.

Pabug-at alang sa mga ginikanan ang siradong mga eskwelahan. Dili sila andam ug walay kasinatian sa pagpadumala sa *distance learning*. Sa daghang higayon, nasakripisyo nila ang trabaho aron mag-atiman sa mga anak nga nalukong sa mga balay.

Bisan ang mga magtutudlo wala usay kasinatian sa *distance learning*, busa unsa man ka maayo ang tinguhang makatudlo aduna pa gihapoy mga kumplikasyon sa pag-andam sa mga modyul. Daghang higayon usab nga nagresulta sa pagkasisante sa mga magtutudlo ang pagsirado sa mga eskwelahan.

Dugang usab sa ihap na giingon sa Unicef ang minilyon pang estudyante nga wala na nagpalista alang sa umalabot nga pag-abli sa tulunghaan. Karong 2021, 12.7 milyong estudyante lamang sa Kindergarten hangtud Grade 12 ang nag-enrol, kapin katunga lang (51%) sa kinatibuk-ang ihap niadtong 2020.

Subli-subli na nga ginareklamo sa mga estudyante, ginikanan ug magtutudlo ang kalisud sa kawadon sa inatbangay nga klase ug ginaduso ang luwas nga balik-eskwela. Sa kolehiyo kung asa gitugutan ang hilabihan ka limitadong inatbangay nga mga klase sa natad sa medisina, 1% lamang sa mga estudyante ang nataho nga natakdan.

Alang sa Unicef, bisan og aduna pa kunoy mas makatakod nga mga baryant sa Covid-19, posible pa gihapon ang inang-ang nga pag-abli

sa mga eskwelahan. Uyon usab ang grupo nga posibleng magsugod kini sa mga lugar nga adunay ubos nga ihap sa mga kaso sa Covid-19. Mahahimo usab kuno kini sa pamaaging boluntaryo ug sa pagpatuman og mga lakang panglawas.

Apan bisan sa wala pa ang pandemya deka-dekada nang problema ang kakulangan sa pasilidad ug serbisyo sa mga pangpublikong eskwelahan. Niadtong 2020 mikabat na sa kapin 110,000 pangpublikong klasrum ang kulang. Tungod niini, kasagarang nagdasok ang 75-80 ka estudyante sa usa ka klasrum nga pang-40 katawo lamang. Kulang kaayo ang mga pasilidad ilabina kung subling mag-abli ang mga klase, ug 15-20 ka estudyante lamang ang tugutan sa matag klasrum aron adunay *social distancing*.

Sukad 2016-2020, halos 4,507 lang ka klasrum ang napatukod sa gubyernong Duterte. Kulang 4.06% lang kini sa kinatibuk-ang panginahanglan.

Kulang usab ang mga pasilidad aron tumanon ang mga lakang panglawas. Sa datos mismo sa DepEd, niadtong 2020, 28% lang sa kinatibuk-ang ihap sa mga eskwelahan ang adunay klinika. Kulang usab kaayo ang ihap sa mga nars sa mga eskwelahan, nga katugbang lamang sa usang ka nars sa halos 6,000 ka estudyante. Mokabot usab sa 3,000 ka eskwelahan ang wala bisan batayang pasilidad alang sa paghugas sa kamot. Walay gihimo ang rehimeng Duterte aron resolbahon ang maong mga problema.

Nabudlay sa kamahal sa utan

Kalit nga misaka ang presyo sa mga produktong utan niadtong milabayng bulan. Sa Metro Manila, nataho nga misaka og 375% (P300) ang presyo sa repolyo. Kapin doble usab ang pagsaka sa presyo kada kilo sa pechay ug karot, samtang 75% ang pagsaka sa presyo sa talong, ug 25% sa kalabasa ug ampalaya.

Gibasol sa Department of Agriculture (DA) ang pagsaka sa presyo sa pagkahagba sa suplay sa utan tungod sa kadaut sa bagyong Fabian ug habagat sa lain-laing bahin sa Luzon niadtong ulahing semana sa Hulyo. Ayha pa niini, nag-atubang na ang Pilipinas sa nagkagrabeng kakulangan sa suplay sa utan. Mismong DA ang nagsulting kulangan ang suplay sa utan karong tuiga og hangtud 434,840 metriko-tonelada (MT). Gihimo kining rason sa ahensya aron ibwelo sa nasud ang pag-import sa utan.

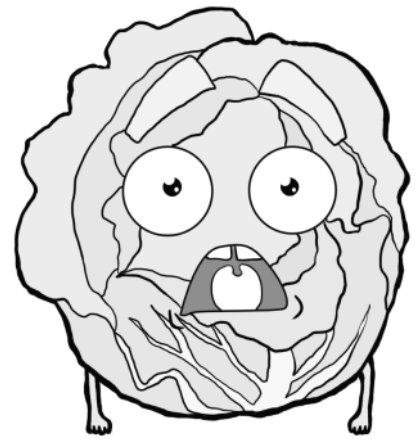
Mikabat sa 2 milyong MT ang abereyds sa tinuig nga bolyum sa ginakonsumong utan sa nasud o 18.24 kilo kada Pilipino. Anaa sa 136,934 MT sa utan ang para sa binhi ug bahog sa hayop, o di kaha gina-

dahum nga madaut.

Bagsak nga produksyon

Sukad 1995, mihagba na ang produksyon sa utan sa nasud tungod sa liberalisasyon sa patigayon subay General Agreement on Tariffs and Trade. Wala pa sa katunga sa naprodyus nga utan sa nasud niadtong 1996 (4.8 milyong tonelada) ang gidahum nga mapoprodyus karong tuiga. Ang pagkahagba nag-unang resulta sa pagkalugi sa lokal nga mga mag-uuma bunga sa subsub nga pag-import.

Labing naapektuhan sa liberalisasyon sa agrikultura ang produksyon sa ahos. Niadtong dekada 1990, 100% sa ahos nga ginakonsumo sa nasud ang lokal. Niadtong 2020, mikabat na sa 91% sa suplay

sa ahos sa nasud ang imported. Ingon niini usab ang nahitabo sa produksyon sa monggos ug sibuyas nga 51% ug 39% na ang imported. Sa mga utan nga giimport sa nasud niadtong 2019, pinakadaku ang bolyum sa monggos (36,656 MT nga nagkantidad og P1.7 bilyon) sunod ang sibuyas (23,590 MT nga nagkantidad og P261.8 milyon).

Kakumbina sa malukpanong kumbersyon, nagpadayon ang pagkahagba sa produksyon ug paggamay sa mga gulayan sa nasud. Matud sa pinakaulahing datos, 240,724 ektarya sa yuta ang kinatibuk-ang langkob sa gitamnan sa siyam ka nag-unang utan sa nasud niadtong unang katunga sa 2020. Mas gamay kini og 6,365 ektarya kumpara niadtong 2016 sa pagsugod sa rehimeng Duterte. Lakip sa mga ginatanum ang ampalaya, repolyo, binggala, talong, monggos, sibuyas, patatas, kamote, ug kamatis. Dakung bahin sa mga gulayan makita sa Ilocos, Cordillera, Central Luzon, Southern Tagalog, Northern Mindanao, Bangsamoro ug Eastern Visayas. Mayorya sa suplay sa Metro Manila ang naggikan sa Benguet, Cordillera.

Sa mga utan nga giimport sa nasud niadtong 2020, pinakadaku ang bolyum sa sibuyas (40,585 MT o P2.03 bilyon), sunod ang monggos (26,980 MT o P1.8 bilyon) ug ahos (23,590 MT o P1.82 bilyon). Gikan sa China ang halos tanang imported nga ahos ug kapin 1/3 sa imported nga sibuyas ang anaa sa lokal nga mga merkado. Gikan usab sa Indonesia ug Myanmar ang 80% sa kinatibuk-ang bolyum sa imported nga monggos.

Pait sa pagtanum og ampalaya

MAG-UUMA SA AMPALAYA sa Southern Mindanao ang 60-anyos nga si Tatay Kaloy. Wala siyay kaugalingong yuta busa nangabang siya og tunga sa ektarya aron makaugmad. Sa usa ka pakighinabi sa mga kauban, gipaambit niya kung paunsa siya “napildi” (kumon nga tawag sa “nalugi”) sa milabayng panahon sa tanum.

Matud niya, kasagarang anaa sa upat hangtud unum ka bulan ang siklo sa tingtanum ug ting-ani sa ampalaya. Nagagasto siya sa dili moubos sa P12,600 alang sa binhi, abono, pestisidyo, alambre, hikot, ug uban pang gamit pang-uma. Dugang dinhi ang P200/adlaw nga suhol sa mga mag-uuma nga kaabag niya sa tingtanum ug ting-ani. Sa abereyds, nakaani siya og 24 ka beses sa usa ka pugasan ug nakaprodyus sa mokabat 336-408 kilo sa ampalaya. Ginapalit kaniya ang ampalaya sa presyong P35/kilo, sa ingon mikita siya sa mokabat P14,208. Kung ikibhang ang mga gigasto niya sa pagtanum, halos wala nay nabilin sa iya isip limpyong ginansya.

Usa lamang si Tatay Kaloy sa liboang mag-uuma nga nagagwanta sa atrasado ug manu-manong pag-uma sa utan sa nasud, ug kawalay subsidyo sa porma sa mga himang pang-uma, baratong pautang ug irigasyon.